

Korkeapainetta, huippuvirtauksia ja perustutkimusmailla hallan vaara

Kuluneena kesänä on kiinnitetty runsaasti huomiota sääilmiöihin. Yhdysvalloissa koettiin rajut hurrikaanit Harvey, Katia, Irma ja Jose, ja Suomesa Kiira- ja Klaara-myrskyt aiheuttivat suuria tuhoja. Laajassa kansainvälisessä tutkimuksessa, johon myös Suomen ympäristökeskus (SYKE) osallistui, osoitettiin puolestaan ensimmäistä kertaa ympäristömuutoksen yhteys tulvien ajankohtaan.

Yhteiskuntatieteissä syksy alkoi auringonpaisteessa. Strategisen tutkimuksen neuvosto (STN) myönsi yhteensä 13,6 miljoonan euron rahoituksen ”*Muuttuvat hallinnan tavat ja aktiivinen kansalaisuus*” -tutkimusohjelmalle. Kussakin kolmessa rahoitusta saaneessa hankkeessa on vahva politologinen ulottuvuus: ”*Osallistuminen pitkäjänteisessä päätöksenteossa*” (PALO), ”*Kansalaisuuden kuilut ja kuplat* (BIBU)” ja ”*Yhteistoiminnallisia ratkaisuja sirpaloituvien yhteiskuntien ongelmiin*”. Näin huomattava panostus demokratiatutkimukseen on osoitus siitä, että poliittisen järjestelmän vakauteen kohdistuvat riskit on alettu hahmottaa yhä keskeisemmäksi uhkatekijäksi yhteiskunnan kokonaiskehityksen ja kestäväen kasvun kannalta.

Yhteiskunnallisten ongelmien analysointi ja ratkaisujen etsiminen ei voi kuitenkaan olla yksittäisten tieteenalojen etuoikeus. Siksi tulee kiinnittää erityistä huomiota tutkimusrahoituskentällä ilmenevään keskittymiseen ja siihen liittyvään strategiatyöhön ja -ohjaukseen. Pääministerin johtama, valtioneuvoston tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiopolitiikkaa tukemaan asetettu Tutkimus- ja innovaationeuvosto (TIN) on asettanut yhdeksi tavoitteekseen sellaisen menettelyprosessin kehittämisen, jonka avulla tullaan muotoilemaan Suomen tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoimintaa (TKI) koskevat strategiset valinnat. Tätä tavoitetta varten valtioneuvoston kanslian koordinoima valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta avasi aiemmin tänä syksynä haun otsikolla ”*Menettelytavat tutkimus- ja innovaatiotoiminnan strategisille valinnoille*”, jonka hakuilmoituksesta selviää, että päämääränä on muodostaa tutkimustietoon nojautuvan selvityksen pohjalta ”*eri hallinnonalojen yhteinen menettelyprosessi tutkimus- ja innovaatiotoimintaa ja uudistumista tukeville strategisille valinnoille*.” Näiden valintojen todetaan perustuvan ”*tutkimusyhteisöjen, elinkeinoelämän ja muiden yhteiskuntamme toimijoiden yhteiseen näkemykseen Suomen vahvuuksista ja kasvun mahdollisuuksista*”.

Tämäntyyppinen kehitys voi muodostaa melkoisia trombeja tutkimuskentälle. Hakujulistuksessa ilmaistun muotoilun voi vakavimmillaan tulkita merkitsevän sitä, että Suomen TKI-kenttää koskevia strategisia valintoja halutaan tehdä yhden keskitetyn menettelytavan kautta. Taustaoletuksena lienee tällöin se, että Suomen kokoisella tutkimuskentällä kansainväliselle huipulle kipuaminen vaatii rajallisten resurssien keskittämistä tietyille aloille, ja että keskittämistä koskevat valinnat voitaisiin tehdä yhdessä sovittujen kriteerien perusteella.

On kuitenkin vaikea nähdä, miten voitaisiin muodostaa sellainen ”porukka”,

jolla päätökset valittavista painopisteistä olisi mahdollista tehdä konsensuaalisesti. Jo pelkästään käsitteellistämisen tavat vaihtelevat paitsi elinkeinoelämän ja tutkimusmaailman myös eri tutkimusalojen ja tieteentekijöiden välillä. Vahvuuksien määrittelyn tulisi perustua laajaan dialogiin tutkimusta rahoittavien, sitä tuottavien ja käyttävien tahojen välillä. Käytännössä tarvittavaa moniäänistä keskustelua on vaikea järjestää. Vaarana on, että vahvuuksien määrittely tukeutuu liikaa jo saavutettuihin tuloksiin, mikä muodostaa tulpan kehittyvien ja nousevien tutkimuskysymysten ja -innovaatioiden kehittelylle.

Toinen mahdollisuus on, että vahvuuksien määrittelystä muodostuu tutkimuksellista ”höttöä”, jota voidaan tulkita kulloinkin vallalla olevista ideologisista tai poliittisista tavoitteista käsin. Tällöin tutkimusta tehdään kahden säärintaman väliin jäävässä ilmamassassa: tutkimussuunnitelmat hiotaan vastaamaan rahoittajan tarpeita, mutta käytännössä tutkimuksen sisältö määräytyy tutkimusryhmän omien intressien ja tarpeiden perusteella.

Vaarallisimmillaan kehityskulku voi johtaa yksilutoteiseen tiedepolitiikkaan. Tässä tieteellisten rahoitusmarkkinoiden käsite on olennainen. Tutkijan näkökulmasta rahoitusmarkkinat toimivat optimaalisesti silloin, kun on olemassa useita eri rahoittajatahoja, joilla on keskenään erilaiset tavoitteet rahoitettavalle tutkimukselle. Suomessa näistä osa on ”hallinnollisin” päätöksin syntyneitä eli julkisen sektorin rahoitusinstrumentteja (Suomen Akatemia, Strategisen tutkimuksen neuvosto, valtioneuvon kanslian tarjoama rahoitus, Tekes, EU:n tutkimusohjelmat kuten H2020), osa taas yksityisiä säätiöitä. Ongelmalliseksi tilanne muodostuu silloin kun julkisia rahoituskanavia halutaan yhdenmukaistaa hallinnollisin päätöksin, jolloin tarjolla oleva rahoitusympäristö yksipuolistuu. Hyvin toimivaan tutkimusrahoitukseen kuuluu kuitenkin olennaisesti moniäänisyys, joka tarjoaa tieteen omaehtoiselle kehitykselle enemmän vaihtoehtoja. Tämä voi toki toteutua myös silloin kun kaikki rahoitusinstrumentit ovat ulkopuolisin päätöksin suunnattuja, mutta ne eivät kaikki saisi tähdätä yhteen ja samaan suuntaan.

Harvojen huippujen fasilitointi voi myös nakertaa tehokkaasti pohjaa perustutkimukselta, jota yhteiskunta tarvitsee toimiakseen kunnolla. Yliopistojen tehtävä on kouluttaa työvoimaa hyvin moninaisesti yhteiskunnallisiin tarpeisiin, mikä onnistuu vain, jos korkeatasoista, tutkimukseen perustuvaa opetusta on saatavilla kaikilla aloilla. TKI-toiminnan rahoituksen kohdentaminen ”huippuihin” syö akateemisen osaamisen kehittämistä laajemmalla spektrillä kaventuviin tutkimusmahdollisuuksien myötä.

Tuorein huipputrombi on Helsinki Graduate School of Economics (GSE) -yksikön julkistus syyskuussa 2017. Tähän mennessä saatavilla olevien arvioiden perusteella kyseessä ei ole ennenkuulumattoman massiivinen avaus: kolme yliopistoa, joiden joukossa on kaksi henkilöstöltään Suomen suurinta, avaa muutaman vuoden aikana yhteensä noin 15 uutta professorin tehtävää. Näistä osa on nähtävästi eräänlaisia lahjoituksia ainakin Suomen Pankilta ja Valtion taloudelliselta tutkimuskeskus VATtilta ja osa yksityisiltä rahoittajilta. Tähänkin asti menestyneiden tai strategisesti tärkeiksi katsottujen tutkimusalojen on annettu kasvaa, esimerkkinä Nokia-buumin vaikutukset teknillisiin yliopistoihin tai keskeneräisemmäksi jäänyt bioteknologiabuumi. Näissä molemmissa oli kyse resurssien suuntaamisesta paitsi yliopistojen välillä myös niiden sisällä. Kun tällaiset ”strategiset” alat ovat vahvistuneet, muut ovat saattaneet huomata polkeneensa paikallaan, mikä koulutukseen vahvasti panostavassa kansainvälisessä ympäristössä voi tarkoittaa pieneksi jäämistä. Suomessa kyseinen kehityskulku koskettaa suurelta osin ainakin joitakin perusluonnontieteitä ja koko yhteiskuntatieteellis-humanistista alaa, taloustiede mukaan

lukien. Havainto siitä, että makrotalouden osajia koulutetaan Suomessa verraten vähän, on siten paikkansapitävä, mutta sama pätee useaan muuhunkin alaan filofiasta historiaan ja politiikkatieteisiin.

Uutta Helsinki GSE:ssa on sitä ympäröivä poliittinen julkisuus. Miksi uuden ”huippuyksikön” perustamisesta ilmoitti pääministeri Juha Sipilä, eivätkä esimerkiksi Helsingin yliopiston, Aalto-yliopiston ja Hankenin rehtorit, tarvittaessa yhdessä nobelisti Bengt Holmströmin kanssa? Juuri pääministerin välitön interventio tutkimusrahoituksen ankarasti kilpailuille kentille herätti tutkimusyhteisössä eniten kysymyksiä. Kun samaan aikaan puhutaan Suomen Akatemian kilpailtuun rahoitukseen tulevista ”lippulaivayksiköistä” ja Akatemian niin ikään jakamasta ja erittäin tiukkoihin kriteereihin perustuvasta varsinaisesta huippuyksikkörahoituksesta, heräsi pelko siitä, että pääministeri olisi päättänyt tieteellisen kilpailun tuloksista etukäteen. Näin ei näyttäisi tapahtuvan ainakaan Akatemian mainittujen instrumenttien osalta, mutta esimerkiksi opetus- ja kulttuuriministeriön rahoitusosuuksia toimeenpantaessa saatetaan silti joutua melkoiseen tasapainotteluun poliittisen ohjauksen ja tieteellisten kriteerien välillä.

Yksityiset rahoittajat, joiden nimet ja mahdolliset intressit paljastunevat myöhemmin, ja Helsingin yliopisto, Aalto-yliopisto ja Hanken kantavat tämänhetkisen tiedon perusteella suurimman osan Helsinki GSE:n rahoitusvastuusta. Sen 15 professoria valitaan avoimessa kilpailussa tieteellisin perustein. Silti on kiistämätön tosiasia, että yhdelle yksikölle avautui suoria ja mahdollisesti pitkäkestoisia kanavia opetus- ja kulttuuriministeriön, valtiovarainministeriön ja Suomen Pankin rahoitusmomenteille. Lienee selvää, ettei mitä tahansa tieteenalan laajennusta tai uuden tutkimuskeskuksen perustamista varmistettaisi poliittisesti näin järeällä tavalla ja yhtä nopealla aikataululla. Esimerkiksi Ulkopoliittisen instituutin siirtymistä eduskunnan alaisuuteen eduskunnan 100-vuotisjuhlinnan yhteydessä vuonna 2006 edelsi varsin perusteellinen keskustelu instituutin asemasta ja rahoituksesta sekä sen tuottaman tiedon luonteesta ja autonomian asteesta suhteessa eduskuntaan ja esimerkiksi ministeriöiden tiedontarpeisiin.

Helsinki GSE:n julkistusprosessissa voi ehkä nähdä myös nopeasti ilmenneen halun juhlistaa uutta suomalaista talousnobelistia. Jo keväällä 2017 tiedotusvälineissä kirjoitettiin tarpeesta perustaa Suomeen korkeatasoinen tutkimuslaitos, jossa Bengt Holmströminkin kelpaisi työskennellä. Tutkimuksen rakenteiden vahvistamisen ei tulisi silti jatkossakaan olla riippuvainen yksittäisistä huipputasoista poliittisista interventioista ja niiden yhteyteen mahdollisesti rakennetuista erityisistä hallinnollisista ja rahoituksellisista tukijärjestelyistä. Helsinki GSE:n perustamista seurannut keskustelu eri tieteenalojen kohtelusta, taloustieteen sisäisistä koulukunnista ja jopa tieteen auktoriteetin käyttämisestä ”virallisen talouspolitiikan” vahvistamiseksi synnyttää uudelle laitokselle paineen perustella linjauksiaan tavalistakin huolellisemmin. Parhaimmillaan tämä johtaa avoimuuteen ja moniarvoisuuteen ja myös siihen, että taloustiede tulee uudelleen vahvistamaan yhteyksiään muihin yhteiskuntatieteisiin ja esimerkiksi historiatieteisiin.

GSE:n yhteydessä on tuotu esiin paine tuottaa nimenomaisesti Suomea koskevaa taloustieteellistä tietoa poliittisen päätöksenteon tueksi ja jo toteutettujen politiikkatoimien arvioimiseksi. Tässä suhteessa olisi kuitenkin tärkeää kehittää myös mekanismeja tutkimuksen ja päätöksenteon välisen vuoropuhelun vahvistamiseksi. On myös huolehdittava siitä, ettei GSE:stä tule vain yhtä talousteoriaa ja sen mukaista päätöksentekoa tukeva laitos: historia osoittaa, että aikanaan vankkaakin suosiota nauttineiden talousteorioiden tai politiikkalinjausten pätevyys voi olla paikallista ja suhteellista, laajemmassa katsannossa jopa heikkoa.

Tutkimustiedon hyödyntäminen ei kehity, ellei ministeriöiden virkamiehillä ole aikaa, kykyä ja mahdollisuuksia osallistua konferensseihin ja solmia kontakteja ja seurata kontaktiensa tutkimusaiheiden kehitystä. Jokaisella policy-sektorilla tulisi-kin olla käytännössä dosentin pätevyyden omaava tiedelähttiläs, joka pyrkisi pysymään kärryillä alan tutkimuksen yleisistä muutoksista ja kiistanalaisista kysymyksistä ja yhdistämään tutkijoita ja virkamiehiä sopivissa tilanteissa.

Tutkimuskentän säätilojen ennakointi on vaikea tehtävä, koska huomiota tulee samanaikaisesti kiinnittää useisiin rintamiin. Erilaisten ilmapvirtausten kehittymistä on hankala havaita, koska prosessit ovat hitaita ja niiden seuraaminen vaatii paljon panostusta ja asiantuntemusta. On kuitenkin tärkeää, että keskustelu ei rajoitu vain ammattimaisten ”meteorologien” piiriin, koska vaikuttaminen edellyttää laajamittaista prosesseihin tarttumista jo niiden alkuvaiheessa. Kun siihen ilmenee tarvetta, on syytä kuuluvasti todeta: ”*The winter is coming*”.

HANNA WASS, PETRI KOIKKALAINEN JA JENNI RINNE

KIITOKSET

Valtiotieteellisen yhdistyksen johtokunnan jäsen Petri Koikkalainen kutsuttiin Tieteentekijöiden liiton puheenjohtajan roolissa vierailevaksi pääkirjoitustoimittajaksi. Kirjoittajat kiittävät lämpimästi Heikki Hiilamaa, Timo Miettistä, Juri Mykkästä, Hannu Vartiaista, Isak Ventoa, Turo Virtasta ja Johanna Vuorelmaa käydyistä taustakeskusteluista ja hyödyllisistä kommentteista. Myös Niilo Kauppi käsittelee tieteen ja hallinnon suhdetta tässä numerossa julkaistussa puheenvuorossaan.